

הלכות חנוכה, מסכת שבת כב. כג. [שעתיים]

הדלקה מנר לנר, הדלקה עושה מצוה

רקע

בסוגיית הגמ' שני נושאים שונים:
א. הדלקה מנר לנר - המשך הסוגיה הקודמת, גדרי ביזוי מצוה.
ב. הדלקה עושה מצוה - הגדרת מעשה המצוה בנר חנוכה.
שני הנושאים הללו אינם קשורים זה בזה, אבל הגמ' מקשרת ביניהם בנקודה אחת, ולכן אנו נלמד את שני הנושאים ביחד.

מקורות

- א. כב. כג. "איתמר רב אמר אין מדליקין מנר לנר... שאף הן היו באותו הנס"
ב. תוס' ד"ה מאי, שמע [שתי השיטות של תוס' מובאות בהרחבה ובבהירות בחי' הר"ן ד"ה מאי הוה עלה]
רי"ף ט: -י. באלפס, "אמר רב יהודה אמר רב אסרו להרצות... למוצאי שבת מכבה ומדליקה"
רי"ן ד"ה כל, אמר רבא
ג. תוס' ד"ה דאיבעיא, מכבה
רשב"א ד"ה חזינן
רא"ש סי' ז, "והלכתא דהדלקה עושה מצוה... לא יצא ידי חובתו"
ד. רמב"ם הל' חנוכה פ"ד ה"ט
ה. שו"ע סי' תרעד וסי' תרעה ומשנה ברורה [במיוחד: סי' תרעד ס"ק א, ו, ט, סי' תרעה ס"ק ה-ט]

חידושי הרשב"א ד"ה חזינן

חזינן אם הדלקה עושה מצוה מדליק מנר לנר. דהא ילפינן ממנורה דכל דליכא בזויי מצוה שרי ולא חיישינן לאכחושי מצוה, וכיון שכן הכא ליכא משום בזויי מצוה דבשעה שמדליק מדליק ממצוה למצוה, ואי הנחה עושה מצוה הוה ליה כמדליק בקינסא, דבשעה שמדליק לא מקיימא מצוה, והלכך אסור, ואפילו בפתילות ארוכות אי אפשר דהא בעינן הנחה לבתר הדלקה, ולקמן נמי הכי גרסינן מכבה ומגביהה ומדליקה וחוזר ומניחה מיבעי ליה דלמאן דאמר הנחה עושה מצוה בעינן הנחה לבתר הדלקה. וקיימא לן דהדלקה עושה מצוה והלכך מדליקין מנר לנר, ודוקא בפתילות ארוכות אבל בקינסא אסור לכולי עלמא דהא איכא בזויי מצוה.

הסבר הסוגיה

"איתמר רב אמר אין מדליקין מנר לנר ושמואל אמר מדליקין" [גמ' כב.].

הגמ' דנה האם מותר להדליק נר חנוכה מחברו, ומביאה מחלוקת רב ושמואל. רב סובר שאין מדליקין מנר לנר, ושמואל סובר שמדליקין.

סוגיית הגמ' מתפצלת לשניים. בחצי הראשון דיון האם מותר להשתמש במצוה לצורך מצוה אחרת, ובחצי השני דיון במהות חיוב הדלקת נר חנוכה. בין שני הדיונים הללו אין קשר, ולכן הראשונים מתלבטים בהסבר מהלך הגמ'.

הגמ' מביאה שני הסברים לשיטת רב שאין מדליקים מנר לנר. הסבר אחד, משום ביזוי מצוה - ורק על ידי קינסא אסור, הסבר שני, משום הכחשת מצוה - ואפילו מנר לנר אסור. מוכיחה הגמ' מנרות המנורה, שמותר להדליק לפחות מנר לנר. על כורחנו, שרב אסור רק על ידי קינסא, ושמואל מתיר אפילו על ידי קינסא. רבה פוסק כשמואל, וממילא הלכה, שאין ביזוי מצוה בשימוש במצוה אחת לצורך מצוה אחרת, אפילו על ידי "מתווד" של חולין.

בחצי השני של הסוגיה, אומרת הגמ', שאם הדלקה עושה מצוה, מותר להדליק מנר לנר, כיוון שהוא משתמש במצוה לצורך מצוה. אם הנחה עושה מצוה, ההדלקה היא רק אמצעי לקיום המצוה, ואסור להשתמש במצוה לצורך "מתווד" למצוה אחרת.

בחצי הראשון של הסוגיה מבינה הגמ', שדין נר חנוכה זהה לשאר מצוות, ומותר להשתמש במצוה לצורך מצוה אחרת, כפי שמוכח מהמנורה, מחלוקת רב ושמואל האם מותר גם על ידי קינסא. בחצי השני של הסוגיה, מבינה הגמ' שעל ידי קינסא אסור, וללא קינסא מותר, הספק הוא האם הדלקה מנר חנוכה לחברו, דומה להדלקה מנר של המנורה לחברו, או שנר חנוכה שונה, והדלקה נר של חנוכה מחברו, דומה להדלקת נרות המנורה על ידי קינסא.

הסתירה בין הרישא לבין הסיפא של הסוגיה, באה לידי ביטוי גם במסקנה להלכה. לפי הרישא של הסוגיה, הלכה כרבה הפוסק כשמואל, שאפילו על ידי קינסא מותר. לפי הסיפא, הדלקה עושה מצוה, ולכן הלכה שהדלקה מנר לנר מותרת, ועל ידי קינסא אסורה.

נחלקו הראשונים בהסבר הסוגיה:

תוס' [ד"ה מאי]: הגמ' אינה מקבלת את רבה הפוסק כשמואל. לדעת הגמ' הלכה כרב באיסורין, ומסתפקת הגמ' האם רב אסור רק על ידי קינסא או אפילו מנר לנר. עונה הגמ', אם הדלקה עושה מצוה, נר חנוכה זהה לנרות המנורה, ומותר להדליק מנר לנר. אם הנחה עושה מצוה, נר חנוכה אינו זהה לנרות המנורה, ואסור להדליק מנר לנר.

ריב"ם [בתוס' שם]: הגמ' מקבלת את דברי רבה הפוסק כשמואל. ספק הגמ' הוא בגדרי הדלקה מנר לנר בשיטת שמואל. הוכחנו מהמנורה שאין איסור הכחשת מצוה, אלא רק ביזוי מצוה. מתלבטת הגמ' האם הנחה עושה מצוה, ובהדלקה מנר לנר יש ביזוי מצוה, האסור לדעת רב, ומותר לדעת שמואל, או שהדלקה עושה מצוה, והדלקה מנר לנר מותרת אף לדעת רב. מסיקה הגמ', שהדלקה עושה מצוה, ולדעת רב מותר להדליק מנר לנר, ולדעת שמואל מותר אף על ידי קינסא.

לפי הסבר התוס', מסקנת הסוגיה שמותר להדליק מנר לנר, ועל ידי קינסא אסור. לפי הסבר ריב"ם, מסקנת הסוגיה שמותר להדליק מנר לנר אפילו על ידי קינסא. הרמב"ם והראב"ד נחלקו במחלוקת זו. הרמב"ם פוסק שמותר רק מנר לנר, והראב"ד מתיר אפילו על ידי קינסא [אולם מלשון הרי"ף, משמע שהוא פוסק כשמואל, ומשמע שהוא פוסק מנר לנר מותר. אם כך שיטתו אינה ברורה לפי שני ההסברים. ועיין רא"ש סי' ז].

"איבעיא להו הדלקה עושה מצוה או הנחה עושה מצוה" [גמ' כב:].

את ספק הגמ' האם הדלקה עושה מצוה או הנחה עושה מצוה ניתן להבין באחת משתי דרכים:
א. הגמ' מסתפקת בהגדרת מעשה המצוה של נר חנוכה, האם מעשה המצוה בעשיית פעולת הדלקה, או שמעשה המצוה בעשיית פעולת הנחה.

ב. הגמ' מסתפקת ספק בסיסי יותר. האם מצות נר חנוכה היא לעשות מעשה של הדלקה, או שמצות נר חנוכה היא להיות אחראים שיהיה בבית נר דלוק.

הרא"ש [סוף סי' ז] מביא נפקא מינה בין הדלקה עושה מצוה לבין הנחה עושה מצוה, האם צריך לשים את כל כמות השמן לפני ההדלקה או שניתן להוסיף לאחר ההדלקה, אם הדלקה עושה מצוה לא ניתן להוסיף לאחר הדלקה, ואם הנחה עושה מצוה ניתן להוסיף לאחר הדלקה. אם אנו מבינים כהבנה הראשונה, לנפקא מינה של הרא"ש אין מובן. אם הדלקה עושה מצוה צריך לשים את כל כמות השמן לפני הדלקה ואם הנחה עושה מצוה צריך לשים את כל כמות השמן לפני הנחה. אלא משמע מהרא"ש שאם הדלקה עושה מצוה צריך להניח את כל כמות השמן לפני הדלקה, ואם הנחה עושה מצוה ניתן להוסיף שמן, כיוון שהעיקר לדאוג שני ידלק בבית.

אולם הדרך השניה אינה מסתדרת עם הגמ'. לפי הדרך השניה, למאן דאמר הנחה עושה מצוה, המצוה היא שני יהיה דלוק, ואין מעשה שצריך לעשות, ובגמ' מפורש, שצריך להגביה ולהניח עשית הדלוקה מערב שבת.

אולי ניתן להסביר, שהדרכים הללו תלויות בשתי גרסאות בדין עשית הדלוקה מערב שבת. לפי גרסתנו הגמ' אומרת שלמאן דאמר הנחה עושה מצוה: "מכבה ומגביה ומניחה ומדליקה". הרשב"א גורס: "מכבה ומגביה מדליקה ומניחה". לגרסת הרשב"א למאן דאמר הנחה עושה מצוה, מעשה המצוה הוא בהנחת נר דלוק, ולכן צריך להדליק ואחר כך להניח. לפי גרסתנו, שהיא גרסת התוס', ניתן להניח ואחר כך להדליק [כמבואר בדין עשית], וניתן להדליק ואחר כך להניח [כמבואר בדין הדליק בפנים והוציא החוצה], כיוון שבשניהם הוא דואג לנר דלוק בביתו [ההסבר אינו שלם, ואיני יודע להשלימו].

סיכום

נחלקו הראשונים האם ניתן להדליק מנר לנר על ידי קינסא. מחלוקתם תלויה בהבנת היחס בין חציה הראשון של הסוגיה לבין חציה השני.

הגמ' פוסקת שהדלקה עושה מצוה, ואין יוצאים ידי חובה ללא עשיית מעשה הדלקה במקום חיוב [לאפוקי הדליק בפנים והוציא החוצה], על ידי בר חיוב [איש או אישה גדולים ובני דעת], ובשיעור של חיוב [שיש בנר בשעת הדלקה שמן בשיעור המספיק לפרסם את הנס עד שתכלה רגל מן השוק].

הלכה

השו"ע [סי' תרעד סעי' א] פוסק שניתן להדליק מנר לנר, והוא מביא יש אומרים שניתן אפילו על ידי קינסא. הרמ"א פוסק שנהגו להחמיר, כיוון שעיקר המצוה הוא נר אחד, ושאר הנרות הם רק הידור מצוה [מכאן מוכח, שדעת הרמ"א כשיטת הגרי"ז, שבני הבית מקיימים הידור מצוה בלבד].

השו"ע פוסק שהדלקה עושה מצוה, והוא מביא את שיטת הרא"ש שצריך ליתן את כל שיעור השמן לפני ההדלקה, כ"יש אומרים".